

POGLED U EKONOMSKE PRILIKE VISA U PRVOJ POLOVICI XIX. STOLJEĆA

*Bijeda i uspon jednog našeg otoka za vrijeme austrijske vladavine
od Bečkog kongresa do pada Bachovog apsolutizma*

GRGA NOVAK

I.

POLITIČKE PRILIKE NA VISU OD 1814.—1859. GODINE

Od neslućenog cvata, koji je Vis doživio za vrijeme engleske uprave, došavši pod Austriju spao je na obično otočno mjesto, bez većeg značenja za državu, koja se nimalo nije brinula za Dalmaciju, a ni za more, iako je u njoj bila sada i cijela nekadašnja kopnena Venecija i sve ono, što je ona na Jadranu imala.

Vis je bio sada sjedište preture za viški kotar, u kojemu je bio otok Vis. Kao i drugdje bio je njegov pretur ujedno i sudac, jer je sudstvo i uprava u preturama bilo spojeno. Viška pretura potpadala je pod splitsko okružje. 4. svibnja 1821. g. izišao je »Pravilnik o organizaciji općina« u okružjima Splita, Zadra i Dubrovnika. Prema tom pravilniku okružja su bila podijeljena u kotare, a kotari u općine. Mjesta, u kojima su bile preture, imala su svoje općinsko vijeće i svoju općinsku upravu, a druga jednog sindaka i jednog vicesindaka. Na čelu takvih općina bio je načelnik s dva prisjednika. Tako je viški kotar imao općinu u Visu i sindakat u Komiži. Načelnik je bio imenovan od pokrajinske vlade na tri godine. Inače je općina u svemu bila podložna poglavarstvu. Viško se općinsko vijeće sastojalo od 9 vijećnika.

O životu Visa između god. 1815. i 1846. ne možemo doznati skoro ništa, a i nije se događalo ništa, što bi bilo pažnje vrijedno. Prve podatke imamo za g. 1846. Tada je cijeli otok Vis brojio 6777 stanovnika, i to mjesto Vis oko 3000, a zajedno s malim selima u njegovoj općini 3911 stanovnika, Komiža 2860. Mjesto je Vis imalo tada 560, a Komiža 250 kuća. Svi su stanovnici Visa bili katolici, osim 5 pravoslavnih, isto tako i svi Komižani, osim 1 židova. U crkvenom se pogledu nije u ovo vrijeme ništa promijenilo.

15. ožujka 1848. g. objavio je car Ferdinand I., da je odlučio dati svojoj državi ustav, da daje slobodu štampe, da dopušta narodnu gardu,

i da je sve odredio za saziv izaslanika svih pokrajinskih staleža i svih centralnih kongregacija lombardsko-mletačkog kraljevstva, uz više učestvovanje građanskog staleža, da ti predstavnici obrade novi ustav, koji on daje.

Vijest o ustavu proširila se brzo po cijeloj carevini i izazvala posvuda veliko oduševljenje. Kad se na Visu saznalo, da je car dao ustav, nastalo je veliko veselje, iako je zapravo malo tko znao, što je to ustav. Bilo je onih, koji su još pamtili, da je Vis, kao sastavni dio hvarske komune, bio udionik statuta te komune, i svih onih prava, koja su iz toga izlazila. I ma koliko je Venecija s vremenom taj komunalni ustav raznim svojim zakonima i naredbama suzila, ipak su sve do kraja republike, oni plemići hvarske komune, koji su boravili u Visu, birali komunalnu upravu, osim kneza i providura, a pučani u svojim kongregama izborom postavljali svoje soprastante i određivali svoje poslanike u Veneciju. I Austrija je za prvog svog vladanja u Dalmaciji te komunalne ustave poštovala.

Iako je onih, koji su se toga sjećali, bilo vrlo malo, ipak je oduševljenje na Visu bilo veliko, jer se od ustava očekivalo mnogo. Odmah sutradan, pošto je na Vis prispjela vijest, da je ustav dan, služena je u župnoj crkvi svečana misa zahvalnica uz učešće svih nadležstava, i velikog broja naroda.¹

Tog istog dana osnovala se u Visu dobrovoljna narodna garda, da čuva mir i red u mjestu.

30. ožujka pozvao je dotadanji općinski glavar Dr. Sibischini narod na javnu skupštinu, i tu se uz veliko oduševljenje prisutnih odrekao svoje časti i pozvao narod, da on sam izabere svoje predstavnike. Sakupljena masa je aklamacijom izabrala za načelnika Antuna Andrića, a za prisjednike (suupravnike-corregitori) dra Sibischinija i Franju Giaxa. Istovremeno je narod aklamacijom potvrdio dotadašnje općinske namještenike i dotadašnjeg učitelja. Poslije toga u pratnji najuglednijih mještana, klera i velike mase naroda pošli su spomenuti novi općinski upravitelji u općinsku zgradu i tu su bili instalirani.

Narodna garda izabrala je za svog vođu Petra Dojmija.²

U to su stigli u Vis patent od 15. ožujka, kojim car Ferdinand daje ustav, zatim patent od 19. ožujka 1848. g. kojim car naređuje, da za sada ostanu na snazi svi zakoni, koji su dosada važili, ukoliko nisu izmijenjeni, kao onaj o štampi, već u patentu od 15. ožujka 1848. Uz to su stigli i oglasi dalmatinske vlade, od 24. i 26. ožujka, kojima ona dostavlja oba spomenuta carska patenta. 31. ožujka dostavila je viška pretura sve to općini, i ona ih je publicirala još istoga dana.³

Istog dana, 31. ožujka, kad su objavljeni u Visu carski patenti i već spomenuti oglasi pokrajinske vlade, objavljena je i okružnica dalmatinskog namještenika od 25. ožujka, u kojoj on tumači narodu, šta je to za-

¹ U općinskom arhivu u Visu, 1848, Nro. 268.

² U općinskom arhivu u Visu 1848, Nro. 266.

³ Sve se te četiri tiskanice nalaze u općinskom arhivu u Visu, konv. 1848.

pravo ustav. Dalmatinski namjesnik Ivan August vitez Turszky objavio je tu okružnicu »eda termin »ustav« ne bude uzet u krivom smislu ili tumačen kao razuzdana sloboda«. ⁴

31. ožujka, kad je već na viškim zidovima bila priljepljena pored ostalog i spomenuta okružnica dalmatinskog namjesnika, uputila je viška pretura viškoj općini neke provizorne naloge dalmatinske vlade, koji su se ticali dalmatinskih općina. To su bili ovi nalozi:

1) Općine, koje imaju svoja općinska vijeća, sazvat će odmah ta vijeća, povećavši redovit broj njihovih članova. Te će članove imenovati kongregacije ili općinske uprave, a potvrdit će ih Okružna poglavarstva. U tome će proširenom vijeću učestvovati sindaci i vicesindaci onih općina, koje se nalaze unutar odnosnog preturskog kotara, a nemaju općinskih vijeća. Ta vijeća treba da pristupe odmah izboru birača, koji će izabrati predstavnike.

2) Izbor tih predstavnika vršit će se na način i u obliku, kako je određeno u organičkoj uredbi općina, a određuje se da budu izabrana po petorica od glavnih općina Zadar i Split, četvorica za Dubrovnik, tri za Kotor i Šibenik, a dva za ostale općine — imajući pritom na umu samo one, koje imaju svoja općinska vijeća. ⁵

3) Ovako izabrani predstavnici sastat će se onda u glavnom gradu svoga okružja i u prisutnosti tamošnjeg c. k. vladinog savjetnika okružnog kapetana, izabrat će izaslanike, koji će poći na spomenuti saziv, za koji se misli da će biti prvih dana mjeseca srpnja. Okružja Zadar i Split birat će svako po pet izaslanika.

4) Bilo bi korisno, kada bi se svih 15 izaslanika dalmatinskih okružja sastali u glavni grad pokrajine (Zadar), da se tamo sporazume i dogovore.

5) Kada će se to predstavništvo sastati u Beču, bit će na vrijeme javljeno. ⁶

Međutim su se prilike u Visu poslije oduševljenja, koje je vladalo 26. ožujka, izmijenile, i nastale su svađe, koje su sprečavale, da Vis odgovori pozivu, da izabere svoja dva izaslanika za izbor delegata u konstituantu. Znajući za to viška je pretura bila zabrinuta, i 10. travnja je opomenula općinsku upravu na to. »Bilo bi vrlo nezgodno i za ovu preturu i za cio ovaj kotar, kad bi on sam u cijeloj Dalmaciji zbog nekih nereda u toj općinskoj upravi bio lišen tolike koristi, tolike časti. Zbog toga je ta pretura — tražeći na svaki mogući način, da izmiri dobar red sa željama i nadama, koje je ovaj narod pokazao posljednjih dana i koje će se u većem dijelu moći ispuniti, ako budu htjeli postići legalnim sredstvima i legalnim načinom — smatrala za zgodno, da pozove tu općinsku upravu, da je pomogne u tom njenom iskrenom nastojanju, koje će se moći postići na slijedeći način.

⁴ U općinskom arhivu u Visu konv. 1848.

⁵ U općinskom arhivu u Visu, god. 1848, Nro. 678.

⁶ U opć. arhivu u Visu, god. 1848, Nro. 678/pol., Nro. 269.

Ta će općinska uprava obavijestiti na način, koji bude smatrala zgodnim, ali izbjegavajući svaku buku, sve najčestitije i najupućenije osobe ovog glavnog mjesta (kotara), da će općinsko vijeće biti sazvano za 12. tekućeg mjeseca, u 9 sati ujutro, da bi izabralo još 10 do 15 općinskih vijećnika«. Te nove vijećnike, koje vijeće izabere, imalo je onda da potvrdi okružno poglavarstvo. Ali, kako se u Visu radilo o hitnoj stvari, to je mjesna pretura javljala općinskoj upravi, da bi ona ne čekajući potvrde od strane okružnog poglavarstva, odmah, još istoga dana zajedno s takvim novim vijećem, obrazovala provizorno narodnu gardu u Visu. Isto tako bi novo vijeće moglo da iznese svoje prijedloge i želje o izmjeni dosadanjeg načelnika, prisjednika i općinskih vijećnika, koji su se već zahvalili, odnosno koji namjeravaju da se zahvale na svojoj časti. Na taj bi način Višani u najkraćem roku dobili sve ono, što mogu da traže i dobiju zakonitim putem.⁷

Općinska se je uprava odazvala pozivu preture i za dan 11. travnja sazvala »dobar broj čestitih i upućenih stanovnika«, i pozvala ih, da do sutradan ujutro naznače one, koje žele da uđu u općinsko vijeće.

Pozivu općinske uprave odazvalo se 114 Višana, koji su izjavili:

da oni ne priznaju više dotadanje općinsko predstavništvo;

da je narod imenovao Antuna Andrića za načelnika i druge članove i da narod ne želi drugo nego da njegova volja bude izvršena;

da je narod uvjeren, kako sadašnje općinsko vijeće ne uživa povjerenje, i da svi oni prisutni traže da se ono (vijeće) ne mijesha ni u šta;

Oni traže za načelnika **A n t u n a A n d r i ć a**, za prisjednike predlažu: Franju Giaxa, Ivana Parufijanovića i Franju Siminijatija, a vijećnici neka budu:

Marjan Kargotić Antunov, Korad Kuzmanović Vida, Jakov Radišić pok. Jerka, Bonaventura Tramontana, Šimun Puhalović pok. Ante, Jakov Muzina pok. Petra, Antun Bradanović pok. Mate, Franjo Sfetin pok. Josipa, Jakov Bartučević Stjepanov, Nikola Pećarević pok. Mihovila, Antun Kuljiš nazvan Musun, Ivan Mandaković pok. Vinka, Luka Bradanović pok. Luke, Ivan Marasović pok. Mihovila, Jakov Žitko pok. Ivana, Matij Matkovic, Miho Puhalović pok. Marka, Pavao Pušić Antunov, Antun Burić pok. Marka, Luka Poduje pok. Jakova, Nikola Pušić pok. Antuna, Pavao Benzon pok. Antuna, Petar Muzina pok. Ivana, Pavao Sokol Antunov.

Nadalje izjaviše prisutni Višani, da žele, kad bude potvrđen taj njihov izbor, kao i izbor Petra Dojmija za poglavara narodne garde, da ta garda bude i redovno ostvarena.

Na toj skupštini bilo je prisutno 114 uglednih Višana, među kojima nalazimo, osim spomenutih, još mnogo i danas poznatih prezimena, kao Klarić, Ruljančić, Roki, Rokov, Bogunović, Brajčić, Kuljiš, Antičević,

⁷ U opć. arh. u Visu, 1848, Nro. 287.

Macchiavelli, Cettineo, Matković, Žitko, Ozrečić, Peribonio, Cvitanović, Dorotić, Devčić, Lukšić, Farolfi, Bučić, Kučić, Kuzmanić, Pavičić i dr.⁸

Međutim ni staro općinsko vijeće nije više moglo funkcionirati, jer načelnik dr. Sibischini nije htio više da dolazi na sjednice, a neki su bili odsutni.⁹

U to je smijenjen dosadnji pretur u Visu i na njegovo mjesto došao Josip Nasso. On je za 16. travnja sazvao 40 uglednih Višana iz sviju staleža i tražio od njih, da tajnim izborom predlože glavara svoje općine. Odazvalo ih se 37, dok su trojica bila odsutna iz Visa. Ovi su doista pristupili izboru i izabrali jednoglasno za načelnika Antuna Andrića.

Iza toga došlo je još šest njih, tako da je onda bilo prisutno 43 Višana. Tada se prešlo na izbor prisjednika, i izabrani su jednoglasno, sa sva 43 glasa, za prvog prisjednika Franjo Glaxa, za drugog prisjednika Franjo Siminiati, a za ostale prisjednike Ivan Parufijanović, a onda većinom glasova Luka Muzina. Novoizabrana općinska uprava preuzela je odmah dužnost, kako je to odredilo bilo okružno poglavarstvo u Splitu već 12. travnja.¹⁰

Ova je nova općinska uprava u svojoj sjednici 19. travnja predložila za stalne općinske vijećnike: Šimuna Marasovića pok. Petra, Šimuna Bradanovića pok. Luke, Antuna Gargurića, Marjana Kargotića, Ivana Marasovića pok. Mihovila, Bonaventuru Tramontana, Korada Kuzmanovića, Mihovila Puhaločića, Antuna Bradanovića Matijevoj, a za »dodatne« vijećnike: Nikolu Pećarevića pok. Mihovila, Luku Bradanovića pok. Luke, Ivana Mandakovića pok. Vinka, Jakova Žitka, Šimuna Puhaločića, Jakova Gizdavčića, Luja Tomića, Antuna Burića, Jakova Bartučevića. Antuna Kuljiša, Pavla Kučića, Luku Poduje, Pavla Sokola, Petra Mužinu, Jakova Mužinu, Nikolu Pušića, Matiju Matkovca i Pavla Radišića Benzon.¹¹

Već sutradan, 20. travnja, potvrdila je mjesna pretura predložene vijećnike, na osnovu ovlaštenja, koje joj je dalo bilo okružno poglavarstvo 15. travnja.¹²

Istoga dana sazvala je nova općinska uprava novo vijeće na sjednicu za dan 22. travnja u sali općinskog vijeća, u 8 sati ujutro, da zajedno s općinskim predstavništvom Komiže, izaberu birače, koji će onda birati poslanike za Beč.¹³

22. travnja sastalo se viško općinsko vijeće, na koje su došli svi članovi njegovi, a uz to komiški sindak Jakov Zuanić i mjesto komiškog vicesindaka Andrije Martinisa, koji je bio bolestan, njegov zamjenik Nikola Petrić, i komiški ugledni građanin Kuzma Mariani. Ovo je vijeće izabralo onda dr. Luja Dojmija iz Visa i Petra Marinkovića iz Komiže za birače narodnih poslanika za Beč.¹⁴

⁸ Opć. arhiv u Visu 1848, Nro 287.

⁹ Dopis viške općine preturi dd 11/4. 1848. U opć. arhivu u Visu, 1848. Nro. 287.

¹⁰ Opć. arh. u Visu, 1848, Nro 294.

¹¹ Ibid.

¹² Opć. arh. u Visu, 1848, Nro 301.

¹³ Opć. arh. u Visu, 1848, Nro 307.

¹⁴ Opć. arh. u Visu 1848, Nro 313.

27. travnja potvrdilo je splitsko okružno poglavarstvo sve vijećnice, koje je bila predložila općinska uprava, osim Pavla Radišića Benzona.¹⁵

Tako je bila riješena kriza u općinskoj upravi i općinskom vijeću u Visu 1848. g., i započelo redovito funkcioniranje.

Dok su se u Visu rješavale lokalne svade između onih, koji su bili već otprije u općinskom vijeću, i onih, koje je htjela većina naroda, počeli su da u Vis stižu talasi već uzbibanog sukoba između onih, koji su htjeli da se sada Dalmacija prisajedini Hrvatskoj i Slavoniji, i onih, koji su se tome najodlučnije oprli.

Prvi je takav talas stigao početkom travnja 1848. g., kad je zadarska općina obavijestila višku, da je zadarska općinska kongregacija u ime svih općina zahvalila onim Dalmatincima, nastanjenim u Beču, koji su protestirali protiv predstavke, koju su uputili caru 30. ožujka 1848. g. 400 Hrvata, koji su se bili konstituirali u Beču kao »predstavnicima austro-slavenskih naroda«.

U toj su predstavi bila t. zv. »Zahtjevanja naroda«, koja su sastavljena i prihvaćena »u narodnoj po upravljajućem odboru sazvanoj skupštini trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije u glavnom gradu Zagrebu u narodnom domu dana 25/13 ožujka god. 1848. deržanoj..« U tim se narodnim zahtjevima traži i to da se Dalmacija sjedini s Hrvatskom i Slavonijom.¹⁶

Odbor, koji su spomenuti Dalmatinci izabrali obavijestio je sve dalmatinske općine o svom koraku, pozivajući ih, da i one učine nešto u tom pogledu. Tako je i viška općina primila taj poziv bečkog odbora 12. travnja 1848. g.¹⁷

27. svibnja 1848. g. razaslala je splitska općinska kongregacija na sve dalmatinske općine i sindakate jednu vanredno interesantnu notu, u kojoj je isticala, kako su zbog toga, što je car napustio Beč, nastale još teže prilike za monarhiju, i kako je zbog toga potrebno, da »provincije same misle na uzdržanje unutarnjeg mira i na svoju buduću sudbinu.« U vezi s time pitala je splitska općinska kongregacija i višku općinu, da li se ona slaže s time, da za takav slučaj svaka od općina, koje imaju municipalitet, izaberu tri izaslanika, one, koje imaju općinsku upravu, dva, a sindakati jednog izaslanika, koji bi se svi sastali u Zadru ili nekom drugom mjestu u pokrajini, da odrede potrebno, za održanje reda i mira i »za buduću našu sudbinu«.

Splitska je kongregacija pozivala višku, kao i sve ostale dalmatinske općine, da pozove svoje sindake ili vicesindake i izabere zajedno s njima spomenute izaslanike. Poziv je svršavao usklikom: »Sloga, sloga, sloga!«

Poziv splitske općinske kongregacije naišao je na povoljan odziv u općinskoj upravi u Visu i u sindakalnoj u Komiži. Viška općinska upra-

¹⁵ Opć. arh. u Visu 1848, Nro 349.

¹⁶ U općinskom arhivu u Visu 1848., Nro. 566.

¹⁷ Opć. arh. na Visu 1848. Nro 291.

va, koja je primila taj poziv splitske kongregacije tek 7. lipnja, odgovorila je odmah već 9. lipnja. Ona je zahvaljivala splitskoj kongregaciji, koja je poduzela inicijativu u tom pogledu, jer da se je u Visu već o tome govorilo, ali da se nije usudilo iznositi, očekujući to od većih općina. Zbog toga viška općina, splitsku inicijativu ne samo odobrava nego na nju i potpuno pristaje. Što više viška općina misli, da ne bi trebalo da politička kriza dođe do vrhunca i da se onda pristupi pozivima, nego da se odmah pristupi poslu, da ne bude kasno, kad nadodu događaji.

Viška je općina već sada izjavljivala, da će ona učiniti sve ono, na što je bude splitska općina pozvala, ne vodeći računa, šta misle u tom pogledu ostale dalmatinske općine. Toga je mišljenja i komiška općina.¹⁸

Oduševljenje, koje je zahvatilo Hrvatsku i Slavoniju poslije proglašenja o ustavu, koje se najjače ispoljilo na velikoj narodnoj skupštini u Zagrebu 25. ožujka, odražavalo se iza toga u pojedinim županijskim skupštinama. Naročito se isticalo na tim skupštinama prisajedinjenje Dalmacije Hrvatskoj i Slavoniji, i s nekih je skupština odaslan poseban poziv Dalmatincima. Tako je sa skupštine varaždinske županije, koja je držana u Varaždinu 2. svibnja i slijedećih dana, poslan pozdrav i poziv svim dalmatinskim općinama, i to i latinicom i ćirilicom. Viška je općina primila taj poziv 27. svibnja 1848. g.

Ovaj topao poziv iz Hrvatske nije našao nimalo odziva kod tadašnje viške općinske uprave, koja je taj bratski poziv metnula »ad acta«, s primjedbom, da »općinska uprava nema volje da ulazi u dopisivanje o predmetu, o kom se u tom (pozivu) radi.«¹⁹

Iza poziva varaždinske županije, stigao je u Vis 28. svibnja dopis križevačke županije, upućen sa sjednice županijskog odbora »14. svibnja 1848. godine u pribitju u velikom broju sakupljenog naroda u Križevcih držane«, koji je općinska uprava isto tako metnula »ad acta«.²⁰

Sa svoje skupštine 20. svibnja 1848. u Karlovcu poslao je »Magistrat i puk sl. i kralj. Varoši Karlovca u Hrvatskoj« dopis svim dalmatinskim općinama, a među njima i viškoj, pozivajući i višku općinu da pošalje svoje zastupnike na hrvatski sabor u Zagrebu, gdje je i za njih »mjesto među zastupnikih naroda priredjeno«. »Nemojte da (to mjesto) prazno ostane — ne odbijajte od vas brata, koj vama ruku pruža — i na svoje srdce da vas ogèrli priteže. Mi vama, a vi nama pružimo si bratinski ruke, i jedan drugome neka bude u pomoć.«²¹

Ni na ovaj poziv nije viška općina ništa odgovorila, a općinska je uprava zaključila, da se metne »ad acta«, jer da ona ne nalazi za zgodno da stupi u dopisivanje o ovom pitanju s Karlovcem.²²

Tek 21. lipnja primila je viška općina poziv občine i poglavarstva grada Siska od 24. travnja, u kojem taj grad moli i Vis, da podupre ne-

¹⁸ Opć. arh. u Visu, 1848. Nro 577.

¹⁹ Opć. arhiv u Visu, 1848, Nro. 548.

²⁰ Opć. arh. u Visu 1848, Nro. 552.

²¹ U opć. arh. u Visu 1848. Nro. 566.

²² Ibid.

ka njegova traženja za zastupanje u hrvatskom saboru, a i neka druga. Viška je općina i taj dopis iz Hrvatske metnula »ad acta ne ulazeći u dopisivanje u tom predmetu.«²³

Na taj je način viška općinska uprava nepovlasno i samovoljno odbijala svaki dodir s uzbuktjelim narodnim preporodom u Hrvatskoj, i o takvom svom postupku nije narodu ništa govorila.

Vidjeli smo, kako je već 26. ožujka istupila u Visu Narodna garda. Međutim nesuglasice između ogromne većine Višana i tadanje općinske uprave, koju je podržavao tadanji pretur, iako je narod bio aklamacijom izabrao drugu upravu, učinile su, da između te narodne garde i općinske uprave nije došlo do nikakva kontakta. Tako se moglo dogoditi, da još ni 8. travnja nije općinska uprava mogla da označi mjesnoj preturi, ko se sve upisao u narodnu gardu.

Uza sve to narodna je garda pod komandom Dojmija redovno funkcionirala, svake noći čuvala stražu i čuvala mir i red u mjestu.²⁴

Ma koliko ministarstvo preporučivalo općinama, da, dok ne izade uredba o narodnoj gardi za cijelu pokrajinu, one same organiziraju i urede u svojim mjestima takve garde, viška općinska uprava je ignorirala gardu u svome mjestu, i takav jedan poziv mjesne preture bez odgovora stavila »ad acta«.²⁵

Međutim je smijenjen dotadanji viški pretur. Novi pretur Josip Nasso, koji je uspio da provede neku vrst izbora nove općinske uprave u Visu, istoga dana, kad je to proveo, pozvao je nove članove općinske uprave i nekoliko Višana sviju narodnih slojeva, 54 njih, da tajnim glasanjem izaberu zapovjednika narodne garde. Oni to i učiniše, i izabraše jednoglasno za tu čast Petra Dojmija.

Iza tog izbora pozva Dojmi i općinska uprava sve stanovnike otoka Visa, koji namjeravaju da postanu članovi narodne garde, neka se prijave.²⁶

Sada su odnosi između narodne garde i općinske uprave postali srdačni i općina je radila u uskoj suradnji s gardom, u koju je 24. travnja primljeno 148 članova.

Istovremeno je u Visu ustanovljena i organizirana Narodna glazba, čiji je dirigent (capo-banda) postao Josip Latuada.²⁷

U to je, 2. svibnja, stigla obznana namjesništva od 19. travnja, kojom ono javlja, da je ministar unutarnjih djela izdao neke odredbe za narodnu gardu, koje su samo pripravne mjere za definitivno njeno uređenje. To će se definitivno uređenje ustanoviti zakonom, koji treba da rasprave i prime narodni poslanici svih pokrajina.

Na osnovu tih odredaba nije više bio pristup u narodnu gardu slobodan, nego je morao biti član narodne garde svaki građanin, koji je navršio 19 godina, a nije prešao 50, osim mladih zanatlija, slugu, i onih,

²³ Opć. arh. u Visu 1848, Nro. 465.

²⁴ Opć. arh. u Visu, 1848. Nro. 283.

²⁵ U istom arhivu, 1848, Nro. 296.

²⁶ Opć. arh. u Visu, 1848, Nro. 295.

²⁷ Opć. arh. u Visu 1848. Nro. 320.

koji žive od dnevne ili sedmične plaće. Oni, koji su navršili 50 godina pa do 60 mogli su dobrovoljno da stupe u narodnu gardu. Nisu pak mogli da budu članovi te garde oni, koji su bili kažnjeni za kakvo nepošteno djelo.

Narodna garda mogla je sada da bude organizirana samo u onim mjestima, bili to gradovi ili sela, koja su imala više od 1000 stanovnika.

Ministar je mijenjao i svrhu narodne garde, koja nije više imala samo da štiti mir i red u svom mjestu, nego u prvom redu »da brani konstitucionalnoga vladara, da čuva ustav i zakone, . . . da brani nezavisnost i cjelokupnost cijele države i da odbije i bilo kakvu neprijateljsku navalu, koja bi došla iz vana.²⁸

Istovremeno, kada se vršio upis u narodnu gardu, vršio se i upis dobrovoljaca, koji su tražili prijem u ratnu mornaricu.

Odziv u Visu i na otoku bio je velik. Iz samog Visa prijavilo ih se 29, a iz Komiže 5. Među tim mladima, bilo je devet dosadanjih mornara, tri težaka-ribara, pet ribara, osam radnika nadničara, jedan brijač, dva kovača, jedan drvodjelac, jedan šegrt. Sve su to bili mladi ljudi, od 16 pa do 29 godina, i samo je nekoliko njih bilo starijih.²⁹

21. travnja stigla je u Vis obznana namjesništva od 14. travnja 1848. o izboru narodnih poslanika i izazvala u Visu razumljivo zadovoljstvo, jer je to značilo još jedan korak naprijed k punom ostvarenju ustava.³⁰

Vis je primio staro, mirno lice, a briga za dnevni život uzela ponovo svoj zamah. Dane oduševljenja i unutarnjih svađa zamijenili su dani rada.

U to je došlo do apsolutizma u monarhiji, i Vis je opet utonuo u letargiju.

II.

EKONOMSKE PRLIKE VISA OD 1814.—1859. GODINE

Kad su god. 1814. Englezi predali Vis Austriji, svršili su za nj dani blagostanja i materijalnog napretka. Još su se nekoliko godina trošile uštede iz toga vremena najvećeg prosperiteta i mjesta Visa i cijelog otoka, a onda je došlo vrijeme, kad je trebalo živjeti od onoga, što je sam Vis pružao, jer se u vrijeme prosperiteta nije mislilo na budućnost ekonomskoga stanja otoka. Trebalo je sada živjeti u Austrijskom carstvu, u kom je tada bila i cijela sjeverna Italija, koja je mogla mnogo bolje, brže i jeftinije zadovoljiti potrebe stanovništva monarhije u vinu, južnom voću i povrću, nego je to mogao Vis i ostala Dalmacija, koja u to vrijeme nije bila nikakvim posebnim prometnim sredstvima spojena s krajevima na sjeveru. Slana se riba izvozila, kao i kroz stoljeća, u Veneciju, dok za nju nije bilo nikakve potražnje od strane sjevernih austrijskih zemalja. Na Visu se tada živjelo vrlo mršavo i gotovo bijedno.

²⁸ Opć. arh. u Visu 1848. Nro. 346.

²⁹ Opć. arh. u Visu, 1848, Nro. 466.

³⁰ Opć. arh. u Visu 1848, Nro. 327.

Nemamo podataka za pojedine godine ovoga razdoblja, ali i ono, što imamo, daje nam prilično jasnu sliku ekonomskoga stanja Visa u prvoj polovini XIX. stoljeća.

Godine 1847. imala je viška općina, dakle Kut, Vela i Mala Banda, selo Rukavac, Podšpilje, ubrojivši i sve ostale pojedine stanovnike u polju, ukupno krajem prosinca 3867 stanovnika.

Ekonomske prilike 1847. godine bile su na Visu vrlo teške. Još su se uvijek osjećale teške posljedice nestašice, koja je vladala 1846. godine.

Još 1846. godine našlo se na viškim poljima svega 205 metričkih centi žita, dok se 1847. našlo samo 33. Uzroka je bilo više, a jedan je od glavnih, što narod nije ni posijao, jer nije bilo zemljišta za to, budući da se posadila loza na mjestima, koja su prije bila zasijavana žitom.

1847. godine loza je bila prilično dobro ponijela, i produkt je odgovarao redovnom. Te je naime godine nađeno 33.000 vjedara (18.806 hl.) vina, i to dobre kvalitete, dok je g. 1846. bilo samo 27.000 vjedara (15.278 hl.) a od toga ni 100 barila dobre kvalitete. Međutim 1846. g. vino se prodalo, dok 1847. godine nije bilo trgovaca, i dobro se vino plaćalo samo po 1:20 for. barilo. U takvoj nevolji težaci su na gaetama vozili vino u druga mjesta, što se prije nije običavalo, i tamo su ga vrlo teško prodavali.

Na Visu je uvijek bilo zanemareno gojenje maslina. 1847. god. našlo se tek 10 varičaka maslina, i nije se učinio ni jedan jedini kvartuc ulja.

Jedino što je dobro ponijelo i moglo se prodati, bili su rogači. Oni su vrijedili, osim onoga, što se kod kuće potrošilo, 2.200 forinti. Drugo voća zapravo nije ni bilo za prodaju.

Krumpira se našlo oko 200 kg., repe je bilo dosta za domaću potrošnju, i njom se mnogo hranilo, u nestašici drugoga. Luka je bilo malo, češnjaka obilno.

Upada u oči gojenje svilaca i produkcija svile za domaću potrebu. Izvjestitelj, iz čijeg izvještaja donosimo ove podatke, kaže: »Danas mnogi goje svilenu bubu, zbog svile, koju oni upotrebljavaju za domaću porabu, a neki i zato, da svilu prodadu za domaće šivanje, za čarape, za rukavice. Ali sve to u maloj količini.«³¹

Važan produkt, koji se je proizvodio na Visu, bio je sir, i to kozji, za koji se dobivalo godišnje oko 1.500 forinti. Osim toga prodavalo se kozlića u vrijednosti od oko 100 forinti. Uz to se trošilo i prodavalo i mlijeko.

G. 1847. proizvedeno je u viškoj općini oko 12.000 funti sira. Redovno se izvezilo iz Visa slanog sira 5 do 6 hiljada funti, i to u velikim količinama za Chioggiu, Istru, na dalmatinsko kopno, i Hvar i Korčulu.

Ali, dok su koze bile na taj način nekima od velike koristi, a mnogima od pomoći, one su uvelike škodile lozama, mladim maslinama i mladim rogačima.

³¹ U opć. arhivu u Visu 1848, Nro. 541.

Viške su šume u ovo vrijeme izgledale vrlo bijedno. Već su ih stotinama godina uništavali ribari, koji su u proljeću i ljeti palili vatru na svijećaricama za lov srdjela. Uništavali su ih stanovnici za kućnu porabu, a najviše vojska, koja je trošila mnogo drva, i naposljetku neki, koji su sjekli šumu i izvozili drva s otoka. Nova, mlada šuma imala je najljucjeg neprijatelja upravo u kozama, koje su je nemilice uništavale.

Cjelokupna produktivna površina viške općine računala se 1847. godine na 3521 jutro, od čega je 3100 jutara bilo upotrebjeno za vinograde.

Iz spomenutog se vidi, da je Vis mogao da izvozi: vino, rogače i sir. K tome je pridolazila soljena riba.

1847. g., u kojoj se proizvelo vina u srednjoj količini, i bilo je odlične kvalitete, nije se to vino izvezilo, jer nije bilo kupaca. Računajući prema tadanjim cijenama, cjelokupna je vrijednost vina, proizvedenog 1847. g. bila 42.000 forinti.

Lov na srdjele bio je 1847. vrlo slab. U Visu su tada postojale 22 velike mreže i preko 60 vojga. Cjelokupni lov te godine bio je procijenjen na 2000 forinti vrijednosti. Kako su malo manje od toga vlasnici lađa i mreža predujmili ribarima, to su oni sami bili te godine na gubitku.³²

U Vis su se uvozile sve vrsti žita, meso, ulje, industrijska roba.

Ta se roba uvozila i izvozila većinom na viškim lađama. Vis istina nije imao nijedne lađe sposobne za dugu plovidbu, ali se služio svojim trabakulima, kojih je imao 8 (pieleghi) od 14 do 27 tona nosivosti, bracerama, kojih je imao 9 od 9 do 18 tona. Osim toga bilo je u Visu 23 velike gaete, koje su nosile 4—5 tona, i još 102 druge manje gaete, svijećarice i manje lađe, koje su služile isključivo za ribarenje.³³

Statistički je izgledala viška općina krajem 1847. godine ovako:

Svih stanovnika bilo je 3867, od toga 2052 muška i 1815 ženskih, u 723 porodice i 523 kuće. Skoro svi su stanovnici bili katolici, osim sedam njih, i to 5 pravoslavnih i 2 židova. Te se godine smanjilo stanovništvo za 50.³⁴

Iste godine bilo je u viškoj općini: 6 kobila, 1 konj, 183 mula, 206 magaraca, 2 tegleća vola, 28 jaraca, 585 ovaca, 13 janjaca, 969 koza i 5 svinja. Te su godine bile u Visu 142 lađe, ali nijedna kola.³⁵

I prvih mjeseci godine 1848. ekonomsko je stanje viške općine bilo rđavo, čak se iz dana u dan pogoršavalo. Još 30. ožujka izvještava općinska uprava, da vino nije prodano, da mu iz dana u dan cijena pada, i da niko ne dolazi da ga kupi. Što više, tada, kada je već nastala revolucija u Beču, stanje se još pogoršalo time, što više nisu izlazile ni do-

³² Izvještaj općinskog tajnika Dojmija od 2. I. 1848. U opć. arh. u Visu, g. 1848. Nro. 10.

³³ U opć. arh. u Visu, 1848. Nro. 8.

³⁴ U opć. arhivu u Visu 1848. Nro. 7, Prospetto della popolazione del circondario comunale di Lissa alla fine del A. S. 1847.

³⁵ U istom arhivu, 1848, dd. 3. I. 1848, Rapporto alla Pretura: Stato sommario della popolazione e del bestiame. Nro. 8.

in de lade, ca ga lilo gde ircah. Iojk rucov z cstan dva
nepokno, ali a se niro šr»³⁶

Ijka je bvu s reč, lali s se » nau is ru dvjir kejru,
lez z čra, za ane se od si šrl ve v š. Zala je n š c o j c r o l t,
j c n o g l u e š t o i b o p a d i V i a u l e s t e o i c i j b o l a k o p š o j -
c i s u p r v a r e p r o t j e l u g o n g o g a l i n o j i . - C t o e n e m o -
ž e p o n d i d e j r o n t j u n , n e n o č o a n a u o i r e j p i a e j t .
S a n o p o n e l i š o k i a t i l a n u n k i r a c o c e n o p l e r a n n o -
c e n p i c p l j u n n e i v r e j d u s i , a i t h e r a o l a z a d v o j e g n r u -
j c n e n »

U c e n o c j o p š i n k u m a r a z a n d l e . 2 . s i r j a 1 8 4 . p o t č e -
c k n o n s i r e g s i n t e c o o n o j g a l i s o c e d u e x I t a , d a l i t j
r a z o n g o c , k o l o i t i o d i l e V i s i 1 0 0 s a z d a v e š e i e k j u i
c n d o j l a c p i n o l u l . b o k a a p r x r c s e g o l i n , u z o l g o v r i j u e
l a r r e l o j r u c z a t o b o r u l a j e o d r a z n i e o j u u s v h i
s a v l i r a r u p o l i e r e n j a i p o j c n e 7 s . 1

N i s i e š e i n g o l i n i e o i o n o g o b o j e C e d r e 1 3 2 . i z a l e
l n i a I e h n t e a i n e n n z r c r e e i r b z e u r g r » o j u j e n -
j i a F a n P a r e z a d . p r o f e s o j i r n i j e u S l t u . 8 D i j o p r a
V i u u v r u n u č n g i s r u i a n a T a k n z a r e n g r c a F e t r
l a k e » K a l j e r a a x r v a r u l u V i s u p k e n u o l o d a c i
r u o j j u i e l v a z n r c u h o j i n i t u e i C v o j u s e ,
j k a c o n u i c o j e l , l a l t a n z a b o n e u p t e o k o v o c i r i j e ,
c a u o e n r a n n o g o s a n o n k a k o j e b o x g , š c e n a u o c i j e l ,
r e n u g i u r e l j l u i r a s z t e i u o r u j e b i D i r e l d i k o z c i a p a
c o 1 8 9 . l a d c v o p š n i , a l l i n a s e c v h e r o n š i n l u l o v š e x -
g o š l e . l i a : n d u i u z o c c v n p o c d a j u t o n e , š c e n i t a s v o
z a i l o , a l u d u s e n i z e n i c k e v a z c u i n l i G o l . 1 3 2 . l i c j e x r
k a p o n e c i k k n s a n o n š v a 6 0 0 f e r n i : 6 . s i o j u i 1 8 3 . l a c e
j c n o d l o r v o n o c n š v o u b e č i k o c e n t u l c e n o n o n š a h V i a n ,
k o i j e c e n o 3 5) f e r n i i 2 0 k r a j a a p r h o a

U c e p p a n o l e g e l o i n i t a v u o l i z b o c j e r e z l a
l i v a a s z o c e . C o n o j e č i h 1 3 0 0 z e a r a 1 v j e d r e = 5 0 , 8 9 l t . ,
c a d e 1 0 0 6 H . o l k o j e 7 s i n o c o r j e g , s o k e p r o c u s i a v r a
c j l o g o t a , z o c i e 1 8 5 . n . s u n a 5 8 0) v e l e r , t . n u 3 3 0) i ,
g o l i n 1 5 3 . n a 1 1 4 0) z e a n , g o l . 1 3 9 . n . 5 0 0) j a a z g 8 5 .
r a 1 1 5 0) j k a r a U c e b e i i g o i n e a e l u d o j e o c k 7 1 5 . 0 0
v j e d n u . i . j c n o l e o l k o j e p i e t x a c a z o n j e d u z o d u c a n .
U i e c n z a l o b j p o c z v e l o s i n V i s i 7 5 5 . v g a n 1 v g a n 8 , 8 7
l t . p e n e , 4) v g a n z e z . 1 5 3) v g a n e r a . l i l l e j o d š i e i p c i

³⁶ I i e n I i b o 2 6 . / 1 8 8

³⁷ U c e n a d i v u 1 4 . N o c 4 . - I s a s t j) i b o r e l i z o i e j e , 1 9 h ,
a j c u n e u d i s a t 8 . l i l l e i t u r . U i s t a r e c z a e o i a l o . e s t r a n s t .
V j e c a n j e j l a j e 7 s a n o s n e a k n z a c n

³⁸ P e t r F a z I a n a e i n e n n z e s t e l e n b e i z i g n C o h ,
F e r n e 1 8 7 .

2.000 vagana pšenice, oko 150 vagana ječma i nešto više od 10 vagana raži.³⁹

Dok je poljoprivreda tako bijedno stajala, poboljšavao se ljetni ribolov, ta druga glavna grana viškog života. God. 1847. bilo je ulovljeno srdjela u ukupnoj vrijednosti od samih 2.000 forinti, dok je 1857. lov srdjela, skuša, incuna, šnjura i girica iznosio u Visu vrijednost od 21.439 forinti, a u Komiži 22.500 forinti. Ukupno su Vis i Komiža ulovili te ribe god. 1857. u vrijednosti od 43.939 forinti; god. 1858. iznosila je vrijednost iste ribe ulovljene od Višana 34.519 for., a od Komižana 8.115, ukupno 42.634 for.; god. 1859. lov je te ribe u Visu bio u vrijednosti od 18.658 for., a u Komiži 46.601 for., ukupno na cijelom otoku Visu 62.259 for. God. 1860. imao je lov iste ribe u Visu vrijednost od 33.622 for., a u Komiži 99.219 for.; ukupno na cijelom otoku 132.841 for.⁴⁰

³⁹ Cenni statistico-economici sul circolo di Spalato con speciale riguardo al quadriennio 1857—1860, redatti per cura dell'avv. Dr. Costantino Vojnović, Spalato 1864, Tav. XIV.

⁴⁰ Ibid. Tav. XIV.